

Energetika hər bir iqtisadiyyatın bel sütünüdür.

İlham ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Ənənəvi energetikadan bərpa olunan energetikaya doğru

Enerji təhlükəsizliyi dünyanın aparıcı dövlətlərinin milli təhlükəsizlik strategiyasının həlledici elementi statusunda çıxış edir. Bu baxımdan bir sıra nüfuzlu ekspertlərin "müasir dünyanın siyasi mənzərəsi daha hərbi bloklara mənsubiyyətlə yox, enerji ehtiyatlarına maliklik və malik olmamaq üzrə bölgü ilə müəyyən ediləcək", – fikri təsadüfi sayılmamalıdır.

Bu, bir həqiqətdir ki, inkişaf etmiş ölkələrin enerji təhlükəsizliyi sahəsində ciddi problemləri mövcuddur. Onların bir çoxunun, ümumiyyətlə, karbohidrogen resursları yoxdur (Yaponiya, Cənubi Koreya, Tayvan, bəzi Avropa ölkələri və s.), digərlərinin malik olduqları köhnə yataqlar isə tükənmək üzrədir (Böyük Britaniya, Norveç, Niderland). ABŞ isə dünya neft hasilatında 8 faizlik paya malik olmasına baxmayaraq, istehlakda payı 24 faizdən artıqdır. Bu fikirlərin təsdiqi kimi onu da qeyd etmək ki, ABŞ Neft Şurasının statistik məlumatlarında qeyd olunur ki, 1996-cı ildə neftə olan sutkalıq tələbat 71 milyon barrel təşkil edirdisə, 2030-cu ildə bu göstəricinin 138 milyon barrelə yüksələcəyi proqnozlaşdırılır ki, onun da 30 milyon barrellə təkcə ABŞ-in payına düşəcəkdir.

Dünya neft-qaz bazarı istehlakçılarının strukturunda da dəyişiklik baş vermişdir. Övvəllər yüksək inkişaf etmiş üç region neft və qazın əsas istehlakçıları hesab olunurdu: Şimali Amerika (ilk növbədə, ABŞ), Avropa İttifaqı (ilk növbədə, Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya) və Şimal-Şərqi Asiya (Yaponiya, Cənubi Koreya, Tayvan). Hazırda dinamik iqtisadi inkişaf tempi ilə bağlı olaraq Çin, Hindistan, Braziliya, Tailand və bir sıra digər dövlətlərin karbohidrogen ehtiyatlarına olan tələbatı xeyli dərəcədə artmışdır. Çin, hətta Yaponiyadan da sahadə olaraq dünya neft istehlakında 9 faizlik göstəriciyə malik olmuşdur və yalnız ABŞ-dən geri qalır.

Dünyanın müasir enerji xəritəsində mövcud vəziyyətin natamam təqdimatı belə təsdiqləyir ki, dünyada enerji resurslarına olan tələbat ilbəil artmaqdadır və bu strateji məqsətlərin təkrar istehsalının olmaması reallığı fonunda tələb və təklif arasında qeyri-mütənasibliyin dinamik olaraq artacağını proqnozlaşdırmaq mümkündür.

Məsələyə bu kontekstdə yanaşdıqda belə nəticəyə gəlmək olur ki, yanacaq sənayesi, elektroenergetika, habelə, yanacaq və enerjinin nəqli vasitələrinin məcmusu olan energetikanın dayanıqlı inkişafının təmin olunması dünya iqtisadiyyatı üçün prioritet istiqamət kəsb etməkdədir. Xüsusilə də elektrik stansiyalarında elektrik enerjisinin istehsalı və onun istehlakçılara çatdırılması əhatə etməklə energetikanın alt sistemə olan elektroenergetikanın funksional fəallıyət dinamikasının təmin edilməsi hər bir dövlətin inkişaf perspektivlərini müəyyən edən həlledici amildir.

Energetikanın məqsədi ilkin, təbii enerjinin əlavə enerjiyə, məsələn elektrik enerjisinə çevirməklə enerji istehsal etməkdir. Elektroenergetikanın ənənəvi və qeyri-ənənəvi sahələri vardır. Ənənəvi elektroenergetika istilik, hidro və atom energetikası kimi istiqamətləri özündə ehtiva edir. Bərpaolunan elektroenergetikaya isə geotermal, Günəş, külək və s. enerji mənbələri daxildir.

Beynəlxalq Enerji Agentliyinin 2017-ci ildə nəşr etdiyi hesabatda əsasən, dünyada müqayisədə

elektroenerjinin istehsalında müxtəlif enerji mənbələrinin xüsusi çəkisi fərqli xarakteristikaya malikdir. Məsələn, kömür daha böyük faiz göstəricisinə malikdir—39, 3%, təbii qaz—22,9%, su—16%, nüvə—10,6%, neft isə 4,1%-ə bərabər enerji mənbəyi rolunu oynayır. Bu siyahıda bərpaolunan enerji mənbələrinin xüsusi çəkisi 7,1% göstərilmişdir. Dünyada elektrik enerjisinin illik istehsalı təxminən 15,5 trilyon kVt/s-ə bərabərdir. Bu sahədə ABŞ (3600 milyard kVt/s.), Yaponiya (930), Çin (900), Rusiya (845), Kanada, Almaniya və Fransa (500 milyard kVt/s) liderlik mövqeyinə malikdirlər. Elektrik enerjisinin istehsalı sahəsində inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arsında fərq kifayət qədər böyükdür. Müvafiq olaraq bu göstərici 65% və 22%-ə bərabərdir. Keçid iqtisadiyyatına malik dövlətlərdə isə bu göstərici cəmi 13% təşkil edir.

Ümumiyyətlə, dünya üzrə elektroenerjinin 60%-dən çoxu istilik elektrik stansiyalarında (İES), 20%-ə yaxını su elektrik stansiyalarında (SES), 17%-i atom elektrik stansiyalarında (AES) və 1%-i isə geotermal, Günəş və külək elektrik stansiyalarında hasil olunur. Bu məsələlərdə də dünya ölkələri arasında böyük fərqlər var. Məsələn, Norveç, Braziliya, Kanada və Yeni Zelandiyada praktiki olaraq bütün elektrik enerjisi SES-lərdə istehsal olunur. Polşa, Niderland, və Cənubi Afrika Respublikasında isə bu istehsalın əsas mənbəyi İES-lərdir. Fransa, İsveç, Belçika, İsveçrə, Finlandiya və Koreya Respublikasında isə AES-lər elektroenerji istehsalının inhisarcıları hesab olunurlar.

Azərbaycan energetikasının inkişafında yeni mərhələnin başlanğıcı tarixi ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-cu ildə siyasi rəhbərliyə gəlməsi ilə bağlıdır. Həmin ildən başlayaraq bütün sahələrdə olduğu kimi, energetikanın inkişafında da tarixi əhəmiyyətli qərarlar qəbul olundu və onlar uğurlu icra edildi. Başqa sözlə, ümummilli lider Heydər Əliyev 1969-1982-ci illərdə Sovet İttifaqı çərçivəsində perspektiv müstəqil Azərbaycan dövləti üçün xidmət edə biləcək bütün zəruri addımları atmağa nail oldu. Məhz zamanəminin döhrünün şəxsi təşəbbüsü, iradəsi və rəhbərliyi ilə generasiya gücü 3500 meqavata bərabər olan elektrik stansiyaları istifadəyə verildi. Konkret faktlar və arqumentlər dil ilə desək, Naxçıvan Muxtar Respublikasının elektrik enerjisinə olan tələbatının müəyyən hissəsini ödənilməsi və deməli, bu bölgənin iqtisadi inkişafı üçün mübit şəraitin təmin edilməsi məqsədilə 1971-ci ildə Araz çayı üzərində gücü 22 MVT olan "Araz" su elektrik stansiyası inşa edilmişdir.

Bakıdan sonra respublikamızın ikinci böyük enerji şəhəri olan Sumqayıtın artan istilik və elektrik tələbatını ödəmək üçün 2 saylı Sumqayıt İstilik Enerji Mərkəzinin generasiya gücünün artırılması məqsədilə 1972-ci ildə sonuncu –dördüncü turbin generatoru işə salınmışdır. Nəticədə stansiyanın gücü 220 MVT-a yüksəldilmişdir. Bu həm şəhərin enerji infrastrukturunun elektrik

təchizatını yaxşılaşdırmış, həm də əhalinin daimi elektrik enerjisi ilə təminatı üçün əlverişli mühit formalaşdırmışdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev böyük uzaqgörənlik edərək tarixi və əzəli Azərbaycan torpağı olan Qarabağ bölgəsində kənd təsərrüfatının inkişafına xüsusi əhəmiyyət verir, bu ərazidə suvarma işinin yüksək səviyyədə təşkili və elektrik enerjisi ilə təminatı məsələlərini daim diqqət mərkəzində saxlayırdı. Bu məqsədlə 1976-1977-ci illərdə Tərtər çayı üzərində ümumi su tutumu 565 milyon kubmetr olan Sərsəng su anbarı və gücü 50 MVT olan 2 ədəd turbindən ibarət yeni su elektrik stansiyası istifadəyə verilmişdir. Onu da qeyd etmək ki, işğalçı Ermənistanın silahlı qüvvələri 27 il ərzində Sərsəng su anbarını da işğal altında saxlamışdır. Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında müzəffər ordumuz 44 gün ərzində işğal altındakı bütün ərazilərimizi, o cümlədən Sərsəng su anbarı və elektrik stansiyasını azad etmişdir. Bu məsələlər ilə bağlı sonrakı sətirlərdə bir qədər ətraflı bəhs edəcəyik.

Bir sözlə, ulu öndər Heydər Əliyevin energetika sahəsinə verdiyi xüsusi önəmin nəticəsi olaraq, ötən əsrin 70-ci illərinin sonunda respublikanın ümumi gücü 2882 MVT olan elektrik stansiyaları 15,4 milyard kVt-saat elektrik enerjisi istehsal etmişdir. Bu göstərici kifayət qədər böyük olsa da, həmin illərdə Azərbaycanın inkişaf dinamikasından geri qalır. Mövcud vəziyyəti nəzərə alaraq, tələbatı tam ödəmək məqsədilə Azərbaycan qonşu respublikalardan 2,9-3,5 milyard kVt-saat elektrik enerjisi idxal etmək məcburiyyətində qalır. Bu realıq operativ qərarların qəbulunu tələb edirdi. Eyni məntiqə ulu öndər Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə Şəmkir SES-in və indiki "Azərbaycan" İES-in inşasına başlamaq qərarı alındı. Nəticədə 1980-ci illərdə gücü 380 MVT olan Şəmkir SES və hazırda da Cənubi Qafqazın ən böyük istilik-elektrik stansiyası sayılan, gücü 2400 MVT olan 8 enerji blokundan ibarət Azərbaycan İES istismara verildi.

Hər iki hadisənin Azərbaycanın təsərrüfat-iqtisadi həyatı üçün müstəsna əhəmiyyəti var idi. Əgər Şəmkir SES-in istifadəyə verilməsi ilə Gəncə – Qazax zonasında 80 min hektara yaxın əkin sahəsinin suvarılması, Gəncə şəhərinin içməli, onun səhəsinin isə texniki su ilə təchiz edilməsi və həmin bölgənin elektrik enerji təchizatının yaxşılaşdırılması imkanı yaranırsa, "Azərbaycan" İES-in istismara verilməsi isə həmin dövrdə respublikanın enerji təhlükəsizliyi problemi həll edilmiş oldu. Eyni zamanda bu sahədə sonrakı inkişaf üçün möhkəm özlü formalaşdı.

Həmin dövrdə elektrik stansiyalarının inşası ilə yanaşı, elektrik şəbəkələrinin də inkişaf etdirilməsi nəticəsində respublikamızın dayanıqlı enerji sistemi formalaşmışdır. Bu məqsədin əldə edilməsi yolunda mühüm iqtisadi əhəmiyyətli 330 kV-luq "Şirvan İES-Ağdam-Gəncə-Ağstafa", "Şirvan İES-Yaşma-Dərbənd", 220 kV-luq iki "Şirvan-Xırdalan" yüksək gərginlikli xətləri, həmçinin 330 kV-luq "Yaşma", "Gəncə" və "Ağstafa" qovşaqları yarımstansiyaları inşa edilib istismara verilmişdir.

Onu da xüsusi olaraq qeyd etmək ki, "Azərbaycan" İES-in birinci enerji blokunun işə salınması ərəfəsində –1981-ci il oktyabrın 20-də ulu öndər Heydər Əliyevin Mingəçevir şəhərinə səfəri stansiyanın istismara

verilməsi ilə bağlı işlərin daha da sürətlənməsini və yekunlaşmasını təmin etdi. Bu tarixi hadisə ilə əlaqədar olaraq 20 oktyabr hazırda Azərbaycan energetikalarının peşə bayramı günü kimi qeyd olunur.

1982-1987-ci illərdə ulu öndər Heydər Əliyev SSRİ Nazirlər Soveti Sədrinin birinci müavini olduğu dövrdə də Azərbaycanın iqtisadi inkişafı, xüsusilə də energetika təhlükəsizliyinin təminatı məsələlərinə xüsusi diqqət ayırmışdır. Bu məqamda müdrik rəhbərin öz sözlərinə istinad etsək yerinə düşər:

"Biz o illər bütün bu imkanlardan istifadə edərək, eyni zamanda, düşünürdük ki, hər respublikanın özünü təmin edə bilən iqtisadi potensialı olmalıdır. Bu iqtisadi potensialın tərkibində ən mühüm yer tutan elektrik enerjisi istehsal edən müəssisələr yaradılmalıdır. Ona

istiqamətlərin hər biri üzrə əməli addımlar atıldı.

İlk növbədə "Enerji resurslarının istifadə haqqında" (1996-cı il), "Energetika haqqında", "Elektroenergetika haqqında" (1998-cı il), "Elektrik və istilik stansiyaları haqqında" (1999-cu il) qanunların qəbul edilməsi ilə energetika sektorunda qanunvericilik bazasının formalaşdırılması, bu sahəyə dair hüquqi əsasların təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Daha sonra inşası 1984-cü ildən yarımçıq qalmış "Şəmkir" SES-in davamı olan "Yenikənd" su hövzəsinin və su elektrik stansiyasının inşası Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının 53,2 milyon ABŞ dolları məbləğində kredit ayırması hesabına 2000-ci ildə başa çatdırılmışdır. Almaniyanın Doycə Landens Bankının krediti

görə də, o illər Moskvanın etirazına, bu işimiz maneçilik törədən qüvvələrin çox güclü olmasına baxmayaraq, biz Azərbaycanın elektrik enerjisi müstəqilliyini, elektrik enerjisi sarıdan asılılıqdan qurtarmasını təmin etmək üçün respublikamızda güclü potensiala malik olan elektrik stansiyaları yaratmağa başladıq, buna da nail olduq".

Ulu öndərin uzaqgörən və müdrik siyasətində 1969-cu ildə elektrik enerjisi idxal edən Azərbaycan 1982-ci ildə artıq bu strateji məhsulun ixracatçılarına çevrilmişdir. Nəticədə müstəqil Azərbaycanın energetika

sayəsində isə 1 sayılı "Bakı" İEM-də hər birinin gücü 53 MVT olan iki ədəd müasir buxar-qaz turbinini quraşdıraraq istismara verilmişdir.

Eyni zamanda, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və İslam İnkişaf Bankından ayrılmış kredit hesabına Mingəçevir SES-in yenidən qurulması, 330 kv-luq Ağcabədi, 110 kv-luq Bərdə yarımstansiyalarının və 330 kv-luq "Azərbaycan" İES-Ağcabədi-İmişli EVX-nin inşası həyata keçirilmişdir.

Beləliklə, zamanəmizin dühası olan Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixinə sabitlik və inkişaf dövrü kimi daxil olmuş 1993-2003-cü

Bu təleyüklü vəzifələrin layiqincə öhdəsindən gəlməsi üçün Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi altında 2003-cü ildən bəri böyük işlər görülmüş, nəinki Azərbaycanın, eləcə də, Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təminatında misilsiz addımlar atılmışdır. Bu baxımdan 2017-ci il sentyabrın 14-də "Yeni əsrin müqaviləsi"nin imzalanması, 2020-ci il dekabrın 31-də TAP layihəsinin istifadəyə verilməsi və nəticədə Avropanın meqalayihəsi hesab olunan Cənub Qaz Dəhlizinin tam işə düşməsi tarixi əhəmiyyətli iqtisadi-enerji hadisələridir. Bütün bu uğurlar təsadüfi olmayıb, əsası ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş düşüncələrdən, ardıcıl və sistemli enerji siyasətinin ölkəmizin və dünyanın yeni iqtisadi-enerji trendlərinə adekvat olaraq Prezident İlham Əliyev tərəfindən varislik, innovativlik və dinamizm

olan "Cənub" elektrik stansiyasının istismara verilməsi xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

2019-cu il sentyabrın 5-də Azərbaycanın elektroenergetika təhlükəsizliyi sahəsində növbəti mühüm addım atıldı. Bakıda generasiya gücü 400 meqavatlıq "Şimal-2" elektrik stansiyası istismara verildi. Daha doğğun mənzərə yarandı deyə, onu da əlavə edək ki, 1950-ci illərdə iki mərhələdə istifadəyə verilən "Şimal" Elektrik Stansiyasının 1988-ci ildə birinci, 1998-ci ildə ikinci növbəsi tam köhnəliyindən istismardan çıxarılmışdır. 1998-ci ildə Prezident Heydər Əliyev Yaponiyaya səfəri zamanı 400 meqavatlıq "Şimal-1" Elektrik Stansiyasının tikintisi üçün ölkəmizə investisiya cəlb olunmasına nail olmuşdu. 2000-ci ildə əsası qoyulan 400 meqavatlıq "Şimal-1" stansiyası 2002-ci ildə

istismara verildi. "Şimal-2" Elektrik Stansiyasının təməlini Prezident İlham Əliyev tərəfindən 2011-ci ildə qoyulmuşdu. Onu da qeyd etmək ki, ümumi generasiya gücü 800 meqavat olan "Şimal-1" və "Şimal-2" elektrik stansiyaları birlikdə respublika üzrə elektrik enerjisi istehsalının 20 faizini, Bakı və Abşeron yarımadası üzrə 40-50 faizini həyata keçirir. Onlar il ərzində 3,2 milyard kVtS elektrik enerji istehsal edirlər.

Bundan savayı, generasiya gücü 300 meqavat olan "Səngəçal" Elektrik Stansiyası, habelə ölkəmizin müxtəlif yerlərində modul tipli beş stansiya tikilmişdir ki, o stansiyaların hər birinin generasiya gücü

Obyektivlik naminə onu da qeyd etmək ki, energetika sahəsində əldə edilən iri miqyaslı uğurlar ilə yanaşı, bu sferada buraxılan bir sıra ciddi nöqsən və kobud səhvlər böyük enerji itkilərinə yol açmışdır. Məhz səhlənkarlıq, məsuliyyətsizlik və kobud səhvlər nəticəsində 2018-ci ildə "Mingəçevir" İstilik Elektrik Stansiyasının yarımstansiyasında qaza baş vermiş və böyük fəsadlara gətirib çıxarmışdır.

Görülmiş operativ tədbirlər və ayrılmış vəsait nəticəsində cəmi iki il ərzində bu sahədə çox ciddi irəliləyişə nail olunmuş və itirilmiş generasiya gücləri bərpa edilmişdir. Başqa sözlə, Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "1300 meqavata qədər itirilmiş generasiya gücləri son iki il ərzində mövcud stansiyalarda bərpa edilmişdir. Ən böyük işlər "Mingəçevir" İstilik Elektrik Stansiyasında görülmüşdür. Orada 600 meqavat generasiya gücü bərpa edilmişdir. 2400 meqavat gücündə olan və bu gün tam gücü ilə işləyən bu stansiya ölkəmizin əsas enerji mənbəyidir".

Onu da qeyd etmək ki, elektroenergetika sektorunun daha inkişaf edən sahə olduğunu, əhalinin artım tempini, sənayeəmələmə prosesindəki dinamik və nəzərə alaraq sonrakı dövrdə generasiya güclərinə tələbatın müəyyənləşdirilməsi və onun vaxtında qarşılınması, habelə ölkəmizin əsas enerji mənbəyindən asılılığın azadılması istiqamətində addımların atılması əsas iqtisadi hədəflərdən biridir.

Eyni məntiqə 2020-ci il avqustun 21-də Prezident İlham Əliyevin təməlini qoyduğu 385 meqavatlıq "Qobu" Elektrik Stansiyası və tikinti işləri ilə tanış olduq 1000 meqavat yüklü gücündə olan 330/220/110 kilovoltluq "Qobu" yarımstansiyası ölkəmizin ümumi enerji potensialının gücləndirilməsi və ixrac imkanlarının genişləndirilməsi mənafeyinə xidmət göstərəcəkdir.

"Qobu" yarımstansiyasının xüsusi özəlliyi ondan ibarətdir ki, bu, Bakıda tikilən ilk 330 kilovoltluq yarımstansiya olacaq və ən əsası, ölkəmizin ən strateji yarımstansiyası olan 500 kilovoltluq "Abşeron" yarımstansiyasının əvəzçisi funksiyasını daşıyacaqdır.

"Qobu" Elektrik Stansiyasının tikintisi yaxın illərdə respublikada fəallıqəyə başlayacaq bir sıra qeyri-neft sənayesi obyektlərinin, o cümlədən Əlat qəsəbəsi yaxınlığında yaradılacaq "Azad İqtisadi Zona"-nın etibarlı elektrik enerjisi ilə təchizatında mühüm rol oynayacaqdır.

(ardı var)

Elman NƏSİROV,
Milli Məclisin deputatı,
siyasi elmlər doktoru, professor

